

Terugblik voorjaarsexcursie 2013: Regge & Dinkel

Op donderdag 6 juni 2013 was de Vereniging te gast bij het Waterschap Regge & Dinkel in Almelo. Het thema voor deze excursie was: het waterschap en het Landgoed Twickel. Tijdens de ochtendlezingen werd ingegaan op de ontwikkeling van het landgoed en het belang van goed waterbeheer op het landgoed en daarmee in de regio.

Twickel is één van de grootste landgoederen in Nederland, behalve in Twente liggen er ook bezittingen bij Wassenaar en Zevenaar. De Haagmolenbeek speelt vanouds een belangrijke rol. Wegens de hoogteverschillen door de gevormde evenwijdige stuwwallen in het landschap is het beheer van de beek niet eenvoudig. Er moeten verschillende maatregelen worden genomen om te voorkomen dat de beek droog komt te staan, water vasthouden dus, maar andersom dat bij hevige regenval het water afgevoerd kan worden. Dat neerslag overlast tot gevolg kan hebben bleek enkele weken na de excursie weer eens toen delen van Enschede blank stonden. Alle maatregelen moeten ertoe leiden dat Almelo en Hengelo minder overlast zullen ondervinden van het water dat tijdens zulke neerslagpijken vanuit het op een stuwwal gelegen Enschede naar beneden stroomt.

De bustocht voerde langs locaties waar de Haagmolenbeek is aangepast. Bij het zien van de beek was het soms moeilijk voor te stellen dat deze ook belangrijk is geweest voor de regionale scheepvaart. Bij de Noordmolen, een watermolen aangedreven door de beek, vertelde de bosbaas van Twickel het een en ander over de combinatie van de functies van het landgoed: bosbouw, recreatie, waterbeheer, natuur. Op het hele landgoed werken nog enkele tientallen pachtboeren. Wat hier eeuwen geleden is ontstaan wordt nog steeds onderhouden om het weer door te kunnen geven.

(met dank aan de leden van de excursiecommissie
Vincent Erdin, Jan Hofman en Adrie de Kraker)

Najaarsexcursie 2013: Zuiderzeeland

Op donderdag 3 oktober 2013, de dag dat dijkgraaf Henk Tiesinga afscheid nam van 'zijn' waterschap, opende Waterschap Zuiderzeeland in Lelystad zijn deuren om de leden van onze Vereniging hartelijk te ontvangen. Willem van Dijk verzorgde een driedelige presentatie: een film over het ontstaan van de Zuiderzeepolders, een powerpointpresentatie over het waterbeheer en een lezing over de betrokkenheid van het waterschap bij het realiseren van de Hanzespoorlijn.

De film 'De tijd zal het leren' begon met nostalgische beelden van de Beemster, een polder uit de Gouden Eeuw. De Zuiderzeepolders zijn de eigentijdse polders die met steeds nieuwere technieken en inzichten werden gerealiseerd: Wieringermeer (1930), Noordoostpolder (1942), Oostelijk Flevoland (1957) en Zuidelijk Flevoland (1968). Vanaf de tekentafel tot aan de nieuwbouw, ieder aspect werd belicht. Wat voor de Beemster gold, geldt nu voor de nieuwe polders: hoe het uiteindelijk wordt, de tijd zal het leren.

Gids Willem van Dijk van Waterschap Zuiderzeeland geeft uitleg bij de kanteldijk tijdens de najaarsexcursie (foto Bertus Wouda).

In zijn presentatie belichtte Van Dijk de verschillen in doelstelling en inrichting van de polders, zaken waar men bij het waterbeheer nog steeds rekening mee moet houden. Zo is de Noordoostpolder direct aan het bestaande land gekoppeld. Dit leidde na verloop van tijd tot ontregeling van het grondwaterpeil. Daarom plande men later randmeren tussen de polders en het oude land. In 2012 is er een nieuwe spoorverbinding tussen dat oude en het nieuwe land, met een tunnel onder het randmeer gerealiseerd.

Nadat in 2003 het tracébesluit was genomen, werd Zuiderzeeland voor de realisatie van de Hanzelijn erbij betrokken. Het waterschap keek met een kritisch oog naar de tunnelmond, een gat dat een potentieel gevaar voor binnenstromend water opleverde. Men koos voor een kanteldijk. Bij zo'n dijk wordt de tunnelmond wel binnendijs gelegd maar door de aanleg van de kanteldijk komt het gapende gat toch niet in de polder zelf. Want die dijk loopt vanaf de primaire waterkering met een bocht om die tunnelmond heen en sluit verderop weer bij die primaire waterkering aan. Het is dus de kanteldijk die de polder beschermt.

Na de lunch was er een excursie met drie programmaonderdelen. Eerst bezochten we diverse punten langs de Hanzespoorlijn, waarbij we nadere tekst en uitleg bij die kanteldijk kregen. Daarna stonden Schokland en Urk op het programma. Hier stond de aloude strijd van de mens tegen het water centraal.

Schokland was een eiland dat vanwege het overstromingsgevaar in 1859 definitief moest worden ontruimd. Veel katholieken gingen naar Vollenhove en hervormden vertrokken naar Kampen. Na meer dan een halve eeuw sinds de drooglegging van de Noordoostpolder is het voormalige eiland nog steeds in het landschap zichtbaar. Om Schokland op de werelderfgoedlijst van de UNESCO geplaatst te krijgen (1995) is de hervormde kerk gerestaureerd en de omgeving wat 'opgeleukt'. Zo plaatste men hier één van de twee hoogwaterkanonnen die oorspronkelijk te Blankenham stond. Met dit geschut vuurden de dijkwachters alarmschoten af bij gevaar voor dijkdoorbraak. Op Urk is een gevelsteen nog een stille getuige van het feit dat in de zeventiende eeuw de Amsterdammers, vanwege hun belangen in een goede vaarweg naar zee, bereid waren om in de vuurtoren te Urk te investeren.

In de bus werd Chris de Bont nog aangehaald: 'Wie goed naar het landschap kijkt, kent al de helft van haar geschiedenis'. Dat gold ook voor deze excursie en met deze woorden namen we afscheid en die woorden sloten ook aan bij ons motto: *festina lente!*

(met dank aan Bertus Wouda)

Nederland in 7 overstromingen

Op 13 december ging de NTR televisieserie 'Nederland in 7 overstromingen' van start. De serie telt in totaal zeven afleveringen en is tot en met 24 januari 2014 iedere vrijdagavond op Nederland 2 om 21.10 uur te zien. Het gaat overigens niet alleen om watersnoodrampen, maar ook om militaire inundaties. De laatste twee afleveringen haken aan bij de actualiteit: het doorsteken van dijken als natuurcompensatie en de EDO, de 'Ergst Denkbare Overstroming' waarbij de Randstad onderloopt. Het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen organiseert in het kader van de serie een grote tentoonstelling met dezelfde titel. Deze omvat drie thema's. In de eerst zaal wordt een overzicht gegeven van alle bekende grote stormvloeden. Daarna wordt in twee zalen de focus gelegd op de watersnood van januari 1916, de laatste grote stormvloed in het Zuiderzeegebied. Op het eiland Marken verdronken in de stormnacht zestien mensen, waaronder enkele kinderen. Vooral Noord-Holland werd zwaar getroffen. Het zeewater stond tot aan de Zaan. Minister Lely greep de overstromingen aan om zijn plan tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee

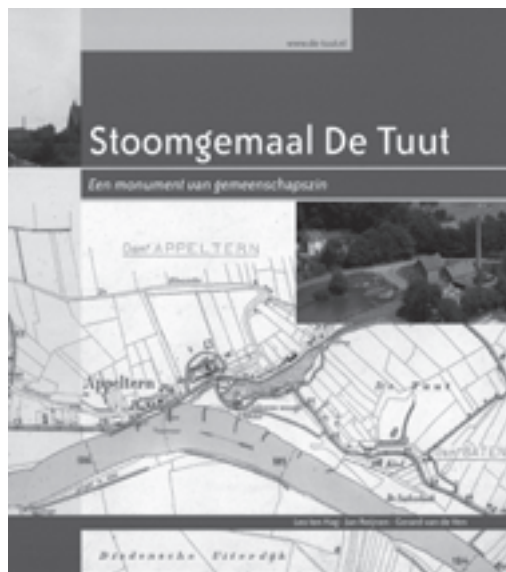
door het parlement te loodsen. Het Zuiderzeemuseum maakt aan de hand van filmbeelden, schilderijen, foto's et cetera de grote impact van de overstroming duidelijk. Verhalen van betrokkenen brengen de ellende nog dichterbij. De bezoeker wordt over een verhoogd plankier in virtueel wild kolkend water door de tentoonstelling geleid. Geluidseffecten en zelfs een windvlaag versterken de 'experience'. Dit multimediaspektakel is echter niet ten koste van de diepgang gegaan. Conservator André Groeneveld is er in geslaagd een en ander prima in balans te houden. Dat maakt deze tentoonstelling tot een grote aanrader. In de laatste zaal wordt tenslotte aan de hand van een serie schitterende schilderijen van de aanleg van de Afsluitdijk door Mastenbroek een beeld gegeven van de manier waarop 'de waterwolf' werd getemd. In het buitenmuseum van het Zuiderzeemuseum kan iedereen met een interessant evacuatiespel testen hoe goed het met de eigen voorbereiding op een overstroming is gesteld. De tentoonstelling loopt tot en met 22 maart 2014. Tenslotte is bij de tv-serie een publieksboek verschenen van de hand van televisieprogrammamaker en kunsthistoricus Leontine van de Stadt. In zeven hoofdstukken bespreekt zij de Allerheiligenvloed van 1170, militaire inundaties, de overstromingen van 1809 in het rivierengebied, de stormvloed van 1916, de watersnood van 1953, ontpoldering ten behoeve van natuurcompensatie en de EDO. Het boek is zeer uitvoerig en zorgvuldig geïllustreerd en wordt afgesloten met een per hoofdstuk gerangschikte beknopte literatuuropgave for further reading en een register. www.ntr.nl, www.zuiderzeemuseum.nl, www.walburgpers.nl.

Leontine van de Stadt (met een voorwoord van Frank Westerman), *Nederland in 7 overstromingen* (Zutphen: De Walburg Pers Uitgevers Maatschappij 2013), 176 blz. Geïllustreerd. ISBN 978 90 5730 953 3. € 29,95.

Historie stoomgemaal De Tuut geboekstaafd

In het Land van Maas en Waal ligt bij Appeltern stoomgemaal De Tuut. Het dateert uit 1918 en is daarmee een van de laatst gebouwde stoomgemalen van ons land. De Tuut deed dienst tot 1967, raakte daarna zwaar in verval, maar gelukkig trok de regionale mo-

numentenstichting Baet en Borgh zich het lot van het gemaal aan. Een mijlpaal was de herbouw van de gesloopte schoorsteen in 1997. Door de inzet van vele vrijwilligers is de restauratie van het gemaal thans zo goed als voltooid en de installatie bedrijfsklaar. Dat was de reden van de productie van een boek over de historie van het gemaal geplaatst tegen de bredere achtergrond van de waterstaatsgeschiedenis van het Land van Maas en Waal. De ontwikkeling van de stoom- en pomptechniek wordt in een ‘intermezzo’ beknopt, maar helder uit de doeken gedaan. Dankzij de vondst van het dagboek van de opzichter kon de bouw van gemaal De Tuut bijna van dag tot dag gevolgd worden. Het laatste hoofdstuk gaat in op de restauratie van de gebouwen en de stoominstallatie. Registers op trefwoorden en persoonsnamen completeren het geheel. Het boek is mooi verzorgd uitgegeven – zelfs een leeslintje ontbreekt niet – en ‘full colour’ geïllustreerd. Heel bijzonder zijn de tientallen zeer verhelderende kaarten en tekeningen, die speciaal voor de uitgave werden vervaardigd.

Leo ten Hag, Jan Reijnen, Gerard van de Ven, *Stoomgemaal De Tuut. Een monument van gemeenschapszin* (176 blz.) is verkrijgbaar bij de Stichting Baet en Borgh, meer informatie www.de-tuut.nl. Prijs € 24,95 + € 5,25 verzendkosten.

Geschiedenisblog Wetterskip Fryslân

In de loop der eeuwen zijn er in Friesland circa 1.500 waterschappen actief geweest. Het huidige Wetterskip Fryslân kan zich dus beroemen op een zeer uitgebreide en interessante stamboom. Jelle Hagen, waterschapsarchivaris en publicist, schenkt daar op de website van het wetterskip regelmatig aandacht aan in een geschiedenisblog. Inmiddels zijn er veertien afleveringen verschenen. Hagen bespreekt met een fijn gevoel voor de aansprekende anekdote onderwerpen als de Friese wortels van het tijdschrift *Het Waterschap* – nog steeds hét vakblad van iedere waterschapper –, tussen waterschapsarchieven aange troffen gedroogde planten, het bekende beeld ‘De Stienen Man’ bij Harlingen van stadhouder en groot dijkenbouwer Caspar di Robles, het Woudagemaal, kruierend ijs tegen de IJsselmeerdijken en natuurlijk Cornelis Lely en de Afsluitdijk. www.wetterskipfryslan.nl.

Uitgaven over de Hondsbossche en Helderse Zeewering

De ‘Vrienden van de Hondsbossche’, kring voor Noord-Hollandse waterstaatsgeschiedenis, besteedde eind 2012 uitgebreid aandacht aan de Hondsbossche Zeewering bij Petten. Deze vormt een van de ‘zwakke schakels’ in de Noordzeekust. In het kader van het nieuwe Deltaplan gaat binnenkort een grote verbetering van de zeewering van start. Dat vormde voor de Vrienden van de Hondsbossche aanleiding om een speciale uitgave aan de zeewering te wijden. Frans Buissink, medeoprichter van het bekende tijdschrift *Grasduinen* en trouwe bezoeker van de dijk, geeft als een ‘impressionistische aquarel’ zijn persoonlijk impressie van de natuur van de Hondsbossche. Ook staat hij stil bij de beleving van de zeewering door recreanten, natuurliefhebbers, zeevissers en niet te vergeten de dijkwerkers. Hij zorgde zelf voor de prachtige foto’s. De andere zijde van dit van beide kanten leesbare ‘keerboek’ werd verzorgd door Diederik Aten. Hij geeft een overzicht van de historie van de Hondsbossche. Ook schreef Aten een ecologische geschiedenis

van de polders direct achter de zeewering. Die kennen een heel bijzonder zout-zoet watermilieu met bijbehorende flora en fauna. Vanwege dit 'binnendijs brak' zijn deze polders tegenwoordig een een zwaar beschermd Natura-2000 gebied.

De op 13 december 2013 gepresenteerde dertigste uitgave van de Vrienden van de Hondsbossche behandelt de geschiedenis van de Helderse Zeewering sinds 1750. De periode daarvoor is reeds uitgebreid onderzocht door dr. Henk Schoorl. Waar hij eindigde, ging dr. Herman Lambooi verder. Hij benaderde de historie van de zeewering vanuit het water, vanuit de zeer krachtige stromingen in het Marsdiep. Lambooi ontdekte onder andere dat er nog in de jaren vijftig van de vorige eeuw over werd gedacht om een gedeelte van de bedreigde Helderse Zeewering prijs te geven aan de zee en een stuk landinwaarts terug te dekken op een nieuwe inlaagdijk. Ook deze uitgave knoopt aan bij de actualiteit. De gemeente Den Helder werkt momenteel aan een plan om de zeewering terug te brengen in de belevingswereld van de inwoners en toeristen. Beide uitgaven zijn royaal en volledig in kleur geïllustreerd.

F. Buissonck, D. Aten, *De Dijk/Rots in de branding?* (77 blz.) en H. Lambooi, *De Helderse Zeewering sinds 1750* (96 blz.) zijn verkrijgbaar bij Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, info@hhnk.nl. € 15,-.

'Vorst en Volk' bij Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht

De maand van de geschiedenis is het grootste historische evenement van Nederland. Het thema van de laatste maand in oktober 2013 was 'Vorst en volk'. Dat vormde voor Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht aanleiding om aan de hand van een keur archiefstukken de relatie tussen de vele voorgangers van het hoogheemraadschap en het vorstenhuis te belichten. De kwetsbare originelen waren helaas maar één dag te zien op de leeszaal – het hoogheemraadschap beheert zelf zijn oude archieven –, maar nu nog steeds op de website. Het gaat om allerlei overheidstukken als ordonnanties, reglementen en wapendiploma's afgegeven door Karel V, Willem de Zwijger, stadhouder Willem V, Koningin Juliana enzovoort. Roerend is het concept gratieverzoek van sluiswachter J. van Amelrooij aan de koning uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Van Amelrooij was in zijn jonge jaren door slechte vrienden op het verkeerde pad gekomen, maar had zijn straf uitgezeten en functioneerde al weer jaren tot tevredenheid in zijn ambt. www.agv.nl

Boek over de Zwanenhoekse Zeesluis

In 2009 werd in deze rubriek aandacht besteed aan de restauratie van de Zwanenhoekse Zeesluis bij Westdorpe (gemeente Terneuzen). De sluis dateert uit 1789. Het gaat om een inundatiesluis, die echter ook voor de afwatering werd gebruikt. Door de aanleg van een nieuw afwateringssysteem had de sluis sinds 1979 geen enkele functie meer. De Stichting Vrienden Zwanenhoekse Zeesluis trok zich het lot van dit bijzondere monument aan. Sinds 1997 werd er voor de restauratie geijverd. Een belangrijke stap vooruit was de aanwijzing als Rijksmonument in oktober 2005. De eigenaar van de sluis, Waterschap Scheldestromen, was natuurlijk bij het project betrokken evenals diverse andere over-

heden. Het lange traject tot behoud van de sluis werd op 8 november 2013 afgesloten met de presentatie van het boek *De Zwartenhoekse Zeesluis* waaraan diverse auteurs een bijdrage leverden. Niet alleen de historie van de sluis wordt besproken, maar ook de restauratie. Tevens komen personen die op enigerlei wijze meewerkten aan het project aan het woord. Het boekje heeft een flink formaat en is uitgebreid geïllustreerd.

Marc Buise, Maurice Kindt (red.), *De Zwartenhoekse Zeesluis. De historie van een waterstaatkundig object in zijn omgeving* (128 blz.) is verkrijgbaar bij de redacteurs, mbuise@zeelandnet.nl of makindt@zeelandnet.nl. Het boekje wordt toegestuurd na ontvangst van het verschuldigde bedrag (€ 16,- + € 3,80 verzendkosten) op rekening NL62INGB0003242681.

Renovatie boezemgemaal mr. P.A. Pijnacker Hordijk in Gouda

Het Hoogheemraadschap van Rijnland is in juni 2013 begonnen met een grootscheepse renovatie van het boezemgemaal te Gouda, gebouwd in 1935 naar een ontwerp van de architect Bernard Buurman. Het gemaal is vernoemd naar Pijnacker Hordijk, die voordat hij dijkgraaf van het hoogheemraadschap werd, dit technische hoogstandje bedacht. Het exterieur wordt gedomineerd door de hoge stalen ramen van de machineruimte. Hierin staan drie grote dieselmotoren van Stork-Werkspoor. De slakkenhuizen van de pompen werden direct in het beton uitgespaard. Het gebouw staat op de monumentenlijst. Het gemaal is voor het hoogheemraadschap van groot belang omdat het als enige van de vier grote boezemgemalen bij droogte ook water kan inlaten uit de Hollandse IJssel. Maar na tachtig jaar is het einde van de levensduur van de dieselmotoren bereikt. Ook verdwijnt de expertise om dergelijke motoren te onderhouden en is de bediening erg arbeidsintensief. Om een goede waterhuishouding in de toekomst te garanderen, wil het hoogheemraadschap bovendien de capaciteit vergroten. Daarom maken de diesels plaats voor elektromotoren. Die zijn niet alleen milieuvriendelijker, maar kunnen bovendien op afstand worden aangestuurd. Er komt voorts een vispassage. Het hoogheemraadschap beseft – met de Nederlandse Gemalenstichting – echter heel goed dat dieselgemalen in hoog tempo aan het verdwijnen zijn en het zaak is representatieve voorbeelden te behouden. Daarom blijft de achterste diesel staan. Deze wordt gekoppeld aan een nieuwe motor zodat hij bijvoorbeeld tijdens open dagen kan draaien. De werkplaats krijgt een nieuwe rol als educatieruimte. Ook het hele gebouw zal een opknapbeurt ondergaan waarbij oude elementen worden hersteld. Het ligt in de bedoeling het gemaal na afloop van de werkzaamheden vaker open te stellen voor het publiek. De renovatie zal drie jaar in beslag nemen. De kosten belopen circa 22 miljoen euro. www.rijnland.net.

Boezemgemaal mr. P.A. Pijnacker Hordijk. Foto Hoogheemraadschap van Rijnland.

